

Liberaal bewustzijn in Zutphen rond 1900

Jan Nieland†

In het begin van 2002 deed ik een uitgebreid onderzoek in het archief van de Centrale Liberale Kiesvereniging Zutphen. Dit omvangrijke archief, dat in 1921 aan de gemeente Zutphen werd overgedragen, verschaft een boeiend beeld van de liberale verhoudingen in Zutphen gedurende de eerste zeven decennia na de invoering van Thorbeckes grondwet in 1848.

De liberaal Johan Rudolph Thorbecke, 1798-1872. Deze olieverf op doek (100 × 84 cm) is geschilderd door Johan Heinrich Neuman. (Rijksmuseum Amsterdam)

Al in 1844 voorzag Thorbecke wat het grote breekpunt van die eeuw zou worden. In zijn rede *Over het hedendaagse staatsburgerschap* zegt hij: 'Het beginsel van algemeen kiesrecht ligt in de staatsgeschiedenis der eeuw, maar het stelsel zal worden aangenomen, ten zelfden tijde waarin men erkent, dat de grote meerderheid nog niet rijp is voor toepassing.' Hij wees hierbij op de gevaren die verbonden zouden zijn aan zijn latere levenswerk, de grondwet van 1848: 'Kapitaal trekt kapitaal aan, want waar het vele is wil het meerdere wezen. Wanneer met toenemende rijkdom aan de ene kant, de armoede aan de andere kant zich uitbreidt; wanneer de rijke nog rijker en hij die weinig heeft nog armer moet worden, wat is de wetgeving die allen het staatsburgerschap aanbiedt onder een voor weinigen bereikbare voorwaarde, wat is die wetgeving anders dan ironie?'

Redding door Bezuiniging

De grondwet van 1848 vereiste een duidelijke inbreng van de kiesgerechtigden. Zij moesten hun eigen kandidaten stellen volgens vastgelegde regels. Dit zou leiden tot vereniging van belanghebbenden in kiesverenigingen, die eerst plaatselijk, dan regionaal en ten slotte landelijk van karakter zouden zijn.

In Zutphen werd daartoe al op 26 oktober 1848 *Redding door Bezuiniging* opgericht, met het doel invloed uit te oefenen op verkiezing van nationale en regionale liberale vertegenwoordigers. Voorlieden waren P. Welter, Gerrit Jan Roosegaarde en Jacob Dam. Deze liberale vertegenwoordigers vonden in de zittende conservatieven hun politieke tegenstanders.

Zo leidde de wenselijkheid van een grotere coalitie (in verband met landelijke en provinciale verkiezingen) van min of meer gelijkgestemden ertoe dat op 4 april 1873 de *Centrale Liberale Kiesvereniging Zutphen* (CLKZ) werd opgericht. Aan de wieg hiervan stonden

N.Ph.I. van de Kastele, Ch.M. Henny, H.W. Maaldrink, J.G. Klaassen, D. Evekink, C. Schillemans, B.H. Pekelharing, wijnhandelaar Mispelblom Beijer en 'nieuwkomer' in Zutphen Van Tets.

Grote bloei

In *Geschiedenis van Zutphen*, hoofdstuk 7 'De Vergeten Eeuw van Zutphen', memoreert Bert Looper de oprichting in 1888 van de liberale kiesvereniging *Zutphens Belang* vanwege gemeenteraadsverkiezingen. Het zou hier gaan om een voortzetting van de eerdere liberale groepering Redding door Bezuiniging. De oudste liberale berichten dateren van 4 mei 1873, als ten huize van initiatiefnemer jhr. H.B. van Tets afspraken worden gemaakt over de structuur van de CLKZ. Deze was in de plaats gekomen van Redding door Bezuiniging. De eerste algemene vergadering – 46 leden aanwezig – wordt gehouden op 26 mei 1873.

Van Tets was schoolopziener en een nieuwkomer in de stad. Door zijn huwelijk was hij geparenteerd aan minister Fransen van de Putte, wiens tweede liberale kabinet op dat moment regeerde. De door Van Tets opgerichte liberale kiesvereniging kwam tot grote bloei. Hij was de bindende factor met een scherp inzicht, maar ook hij kon niet verhinderen dat de belangstelling voor het werk van zijn kiesvereniging niet tot de verwachte bloei kwam. Dat had vermoedelijk vooral te maken met de structurele wijziging van het werk van de liberale kiesvereniging. Van Tets was het jaar daarvoor op 10 april overleden.

Leiband van de landelijke politiek

De CLKZ sluit zich aan bij de landelijke Liberale Unie, die werd opgericht op 4 maart 1885. Ze gaat aan de leiband lopen van de landelijke politiek, die zich intensief bezighoudt met de veranderende wetgeving op vele gebieden. De daarmee verbonden bestuurlijke activitei-

ten en moties leggen een zware druk op de vereniging en haar bestuurders. De ooit veelvuldig en uitvoerig behandelde plaatselijke belangen komen nog wel in de notulenboeken voor, maar men lijkt toch opgeslokt door de turbulente staatkundige ontwikkelingen.

Ook het hoofdbestuur van de landelijke liberale kiesvereniging onderkent de problemen; het besluit tot structurele organisatorische wijzigingen van het verenigingsverband. Op 8 juli 1887 zegt de voorzitter dat het bestuur gekozen heeft om zich meer te gaan richten op de verkiezingen voor de Provinciale Saten en de Tweede Kamer. Uit zijn woorden blijkt dat er voor de stedelijke belangen een nieuwe partijvorm nodig is. De aan zijn woorden gekoppelde motie tot het 'loslaten' van de plaatselijke politiek wordt met dertig tegen zeven stemmen aangenomen. De CLKZ zal zich in het vervolg alleen nog maar gaan bezighouden met de provinciale en de landelijke politiek. Later zal ze opgaan in de fusie van liberale groeperingen die voortgaat onder de naam van *De Vrijheidsbond*.

Wederzijds negatief effect

Opvallend is in dit verband de rol van *Zutphens Belang*, de liberale kiesvereniging voor de gemeenteraadsverkiezingen. Deze kiesvereniging kan moeilijk anders worden gezien als een 'ent' op de liberale boom die de CLKZ al jaren was. Zutphens Belang zal de zorg voor de plaatselijke politiek van de CLKZ overnemen; in de notulenboeken van de CLKZ komen gemeentelijke problemen dan ook nauwelijks meer voor. Die ontwikkeling is door het hoofdbestuur van de Liberale Unie sterk gepropageerd, omdat de behartiging van de belangen voor zowel de plaatselijke als de nationale en provinciale politiek een wederzijds negatief effect bleken te hebben.

De notulen van de laatste jaren van Zutphens Belang geven een droevig beeld, al blijven betrokkenen optimistisch. Bestuurlijk

ke kracht in de drie kiesdistricten die in Zutphen zijn geformeerd om de kiezers bij hun buurt te betrekken ontbreekt, en de ambitie om in de raad zitting te nemen is gering. Zutphens Belang wordt in 1908 opgeheven.

De Vrijheidsbond

De meer dan tienjarige lijdensweg die het gevolg is van de gemaakte keuze tot voortzetting van de CLKZ komt duidelijk tot uiting in de notulen. Dat de voortzetting van de CLKZ het werk is van drie mannen die ook in Zutphens Belang tot het einde toe bestuurlijk actief waren, laten de notulen eveneens zien.

Het is woensdag 6 april 1921. Zes leden zitten rond de vergadertafel; het is het bestuurlijke driemanschap Spier, Molenaar en W.J. Schillemans, versterkt met de leden H.G.J. Schillemans, G.J. Kobus en A.G. Biemond. Zij behandelen de aanbeveling tot oprichting van een nieuwe partij op grond van het bij de beschrijvingsbrief van de Liberale Unie gevoegde program. Op 8 november 1921 valt het doek voor de CLKZ; het afscheid wordt door de heren Molenaar, Gimberg, Willemssen, H.G.J. Schillemans, H.J. Makkink en L.J. Spier bijgewoond. De voorzitter schetst de ontstane situatie. Een nieuwe staatkundige partij is opgericht onder de naam *De Vrijheidsbond*, waarin de Unie is opgegaan. 'Ook wij moeten nu onze afdeling ontbinden, onze leden kunnen daarna overgaan tot de afdeling Zutphen van De Vrijheidsbond. De eerste stappen om die afdeling alhier op te richten zijn reeds door oud leden van de verschillende samenwerkende verenigingen gedaan.'

'Met eere ten grave'

De liquidatie vereist een verantwoording van de geldelijke middelen, en dan blijkt dat er geen saldo over is; de tekorten zijn door de zittende bestuurders aangevuld. Na enige discussie wordt besloten het archief aan de Gemeente Zutphen over te dragen. De voorzit-

Plaquette in de zijgevel van het paleis aan de Haagse Kneuterdijk die herinnert aan de beraadslagingen voor de grondwet van 1848.

ter memoreert zijn aantreden als bestuurslid nu dertien jaar geleden op een voor hem onbekend terrein. Het was een taak die hij kon volbrengen dankzij de steun van de secretaris en de leden, die het bestuur in staat stelden om met goede resultaten de vrijzinnige gedachte te doen zegevieren.

Gimberg spreekt als lid een dankwoord aan het bestuur, en Makkink richt zich nog speciaal tot de penningmeester en 'de heren die er toe hebben bijgedragen de rekening sluitend te maken zodat de vereniging met eere ten grave daalt.'

Bronnen

- Gemeentearchief Zutphen:
  - archiefstukken m.b.t. Centrale Liberale Kiesvereniging
  - idem Zutphens Belang
  - idem *Korte Geschiedenis Vrijzinnig Democratische Bond*
  - idem *Propagandaboek Vrijzinnige Concentratie 1913*

- idem pamfletten en documentatiemateriaal liberale partijen
- notulen Centrale Liberale Kiesvereniging
- idem Zutphens Belang
- Willem Frijhoff, *Zutphens Eigenheid*.
- Bert Looper, *De vergeten Eeuw van Zutphen (1814-1918)*.
- P.G.van Manen, *Zutphen 1848-1861 op weg naar liberale dominantie*.
- Jan en Annie Romein, *De Lage Landen bij de Zee*.
- Louis Sinner, *De wortels van de Nederlandse politiek*.
- P.J. Troelstra, *Gedenkschriften*.
- J.M.Welcker, *Heren en arbeiders*.
- Koos Wiggelaar, *De politieke belangstelling in Zutphen in de periode 1840-1860*.

Dit artikel komt uit de nalatenschap van Jan Nieland. Han Koolhof redigeerde het en kortte het aanzienlijk in. De oorspronkelijke titel was *Mannentaal!!!*.